

ALENA DOHNALOVÁ—IVANA KRÓHNOVÁ—DANA TELLEROVÁ

ABSOLUTNÍ PARTICIPIÁLNÍ VAZBY V LATINĚ, STAROSLOVĚNŠTINĚ A ŘEČTINĚ

Cílem této práce¹ je srovnání absolutních participiálních vazeb v latině, staroslověnštině a řečtině, a to na třech novozákonních textech (evangelium podle Matouše [5,23—16,29], Skutky apoštolské [1—10], Pavlův List k Římanům). Analýza textů se ubírala těmito dvěma hlavními směry:

1. srovnání řečtiny a staroslověnštiny

2. srovnání řečtiny a latiny.

Nešlo zde pouze o zjištění míry závislostí, ale i o využití výsledků k lingvistické charakteristice toho či onoho jazyka.

A. EVANGELIUM PODLE MATOUŠE [5,23—16,29]

I. Počet zjištěných dokladů

latina: 19

staroslověnština: 19

řečtina: 14

1. latina = staroslověnština = řečtina: 6

2. S = Ř [≠ L]: 7

3. L = Ř [≠ S]: 0

4. L = S [≠ Ř]: 0

5. pouze L [≠ Ř ≠ S]: 13

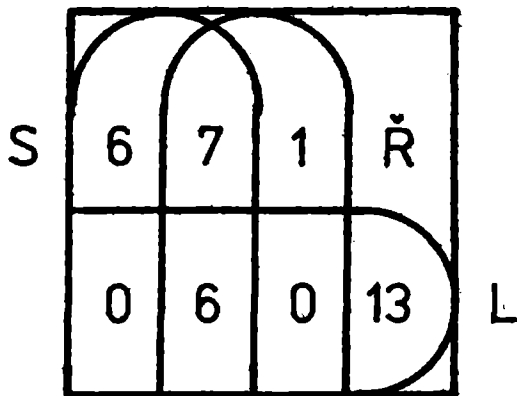
6. pouze S [≠ L ≠ Ř]: 6

7. pouze Ř [≠ S ≠ L]: 1

---

¹ Jde o zkrácenou verzi práce přednesené na studentské vědecké konferenci v roce 1979 (práce se umístila na 1. místě v celostátním kole v lingvistické sekci neslovanských jazyků).

II. Grafické znázornění

B. SKUTKY APOŠTOLSKÉ [1—10]

I. Počet zjištěných dokladů

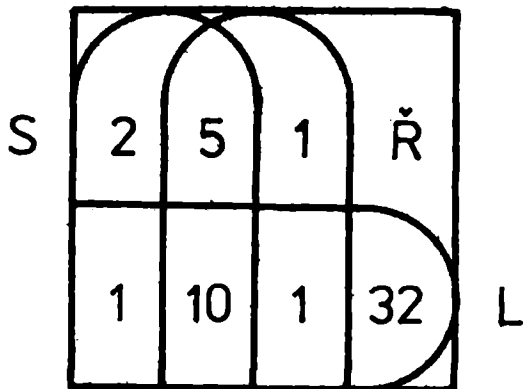
latina: 44

staroslověnština: 18

řečtina: 17

1. L = S = Ř: 10
2. S = Ř [≠ L]: 5
3. L = Ř [≠ S]: 1
4. L = S [≠ Ř]: 1
5. pouze L [≠ S, ≠ Ř]: 32
6. pouze S [≠ Ř, ≠ L]: 2
7. pouze Ř [≠ L, ≠ S]: 1

II. Grafické znázornění

C. PAVLŮV LIST K ŘÍMANŮM

I. Počet zjištěných dokladů

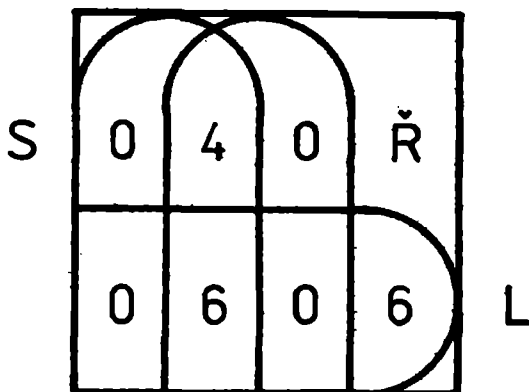
latina: 12

staroslověnština: 10

řečtina: 10

1. L = S = Ř: 6
2. S = Ř [≠ L]: 4
3. L = Ř [≠ S]: 0
4. L = S [≠ Ř]: 0
5. pouze L [≠ S, ≠ Ř]: 6
6. pouze S [≠ Ř, ≠ L]: 0
7. pouze Ř [≠ L, ≠ S]: 0

II. Grafické znázornění

CELKOVÉ SHRNUTÍ

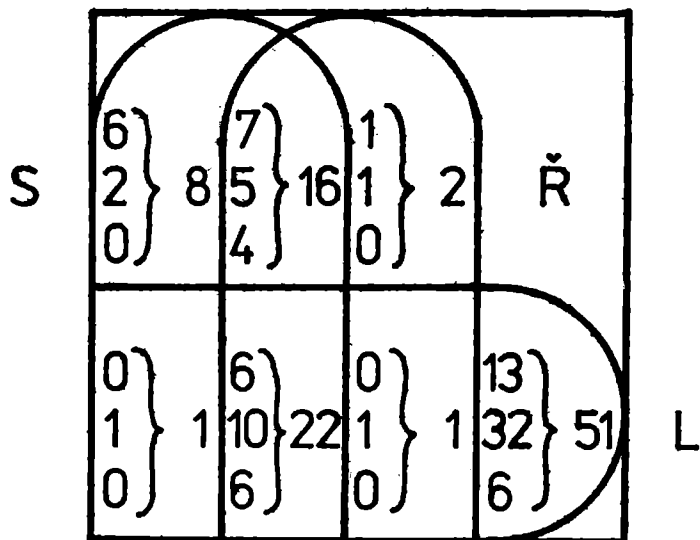
I. Počet zjištěných dokladů

latina: 75

staroslověnština: 47

řečtina: 41

1. L = S = Ř: 22
2. S = Ř [≠ L]: 16
3. L = Ř [≠ S]: 1
4. L = S [≠ Ř]: 1
5. pouze L [≠ Ř, ≠ S]: 51
6. pouze S [≠ L, ≠ Ř]: 8
7. pouze Ř [≠ S, ≠ L]: 2

II. Grafické znázornění²

Jednotlivé typy vztahů³ mezi latinou, řečtinou a staroslověnštinou lze ilustrovat na těchto vybraných příkladech:⁴

1. $L = S = \check{R}$

loquentibus autem ipsis ad populum
gļjušćimъ že imъ kъ ljudemъ
λαλούντων δὲ αὐτῶν πρὸς τὸν λαόν

(Apost. 4,1)

2. $S = \check{R}$ [$\neq L$]

et cum accederet ad hoc considerandum
pristupajuču že etu razuměti, bys glasъ gnъ k nemu
προσερχομένου δὲ αὐτοῦ κατανοῆσαι ἐγένετο φωνῆ κυρίου

(Apost. 7,31)

[V latině vedle cum historicum bývá i cum temporale (Mat. 6,3), vazba akuzativu jména s akuzativem participia spojitého (Mat. 8,1), případně vazba dějového substantiva (Rom. 7,9—10).]

² Číselné údaje jsou uvedeny v diagramu v tomto pořadí: Mat., Apost., Rom.

³ Doklady vybrány z těchto pramenů: Novum testamentum Graece, ed. R. Nestle, Stuttgart 1932; Novum testamentum Latine, ed. T. Beza, Berolini 1878; Actus Epistolae apostolorum Palaeosloveniae, Vindobona 1896; Quattuor evangeliorum versionis Palaeoslovenicae Codex Marianus glagoliticus, ed. V. Jagić, Berolini — Petrohrad 1883; Slepčenský apoštol XII. stol., ed. G. A. Ikinski, Moskva 1912.

⁴ Z vybraných textů je citována vždy jen samotná absolutní konstrukce, nebo její souvětý ekvivalent, tj. bez rozsáhlejšího kontextu. Citát tedy dokumentuje pouze formální stránku vazby a nikoli její syntaktickou konstrukci.

3. L = Ř [≠ S] : 0

4. L = S [≠ Ř] : 0

5. pouze L [≠ Ř, ≠ S]

*conveniente populo
st estv byny vь crkve
γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ*

(Apost. 7,38)

[V řečtině vedle aoristu aktivního bývá *ἐν* + dativ zpodstatnělého infinitivu (Mat. 14,19) nebo věta časová (Apost. 9,23). Staroslověnský překladatel se většinou drží řecké předlohy, tj. řecké participium aoristu překládá rovněž participiem.]

6. pouze S [≠ Ř, ≠ L]

*cum autem venisset domum
přišedšu že emu vь domv
ἐλθόντι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν*

(Mat. 9,28)

[V řečtině je vedle dativu spojitého doložen dativ časový (Mat. 14,6), *ἐν* + zpodstatnělý infinitiv (Mat. 13,3—4) a v jednom případě je genitiv spojitý (Apost. 5,7), který staroslověnský překladatel mylně považoval za genitiv absolutní. V latině vedle cum historicum bývá někdy ind. plqpf.]

7. pouze Ř [≠ L, ≠ S]

*quotiens quispiam audit sermonem
vsěkv iže slyšitv slovesa
παντός ἀκούοντος τὸν λόγον*

(Mat. 13,19)

Grafy dílčích výsledků získaných excerpcí tří vybraných textů ukazují tyto dvě hlavní tendence:

1. Velká míra shod mezi řečtinou a staroslověnštinou (v 38 případech, z toho ve 22 případech i s latinou) plyne z toho, že staroslověnština se poměrně věrně drží řecké předlohy.
2. Ze vztahu řečtiny a latiny je zřejmé, že latina je ve vyjadřování absolutních vazeb samostatnější (51 ablativů absolutních navíc). Je to důsledek toho, že:
  - a) latina nemá možnost vytvářet participia v takové míře jako řečtina a staroslověnština (latinská participia jsou omezena jak do času, tak i do rodu)
  - b) ablativ absolutní se stal v pozdní latině osvědčeným vyjadřovacím prostředkem se stále stoupající frekvencí.

Ménší frekvenci ablativů absolutních se vyznačuje pouze Pavlův List k Římanům (z 12 ablativů absolutních je jich v latinském textu navíc jen 6). To lze vysvětlit celkovým zaměřením a obsahem Listu: text má formu dopisu, je zaměřen filozoficky. Tím je dána i jeho nadčasová platnost. Proti tomu v Matoušově evangeliu a ve Skutcích apoštolských je více rozvíjen děj, střídají se tu časové roviny, a tím vznikají větší možnosti pro uplatnění absolutních vazeb.

Ze srovnávacího hlediska se ukázaly zajímavými zejména vztahy vždy mezi určitou dvojicí jazyků: mezi řečtinou a latinou a mezi řečtinou a staroslověnštinou; vztah mezi latinou a staroslověnštinou se nám jeví jako irelevantní.

1. VZTAH ŘEČTINY A STAROSLOVĚNŠTINY

Z celkového počtu 41 řeckých genitivů absolutních a 47 staroslověnských dativů absolutních je plná vzájemná shoda u 38 absolutních vazeb. Řečtina má 3 genitivy absolutní navíc, staroslověnština 9 dativů absolutních. Tyto neshody však nenarušují závěr, že staroslověnský překlad se poměrně věrně drží řecké předlohy. Tam, kde nebyl řecký genitiv absolutní přeložen staroslověnskou dativní vazbou, jde o překladatelovu snahu dodržet jistou gramatičtíkou normu (konkr. např. pravidlo, že podmět absolutní vazby nesmí plnit funkci větného členu). Staroslověnština byla zřejmě na toto pravidlo citlivější než řecká předloha, i když nalezneme příklady, kdy je i ona shodně s řeckým textem porušila.

V 9 případech má staroslověnský text absolutní vazbu navíc proti řecké předloze. Z toho se však v řeckém textu objevuje 4 × vazba předložky *ἐν* s dativem zpodstatnělého infinitivu, 4 × dativ spojitý a 1 × překladatel využil vazby substantiva s genitivem vlastnosti. Tyto výsledky potvrzují, že se staroslověnština, která v době vzniku překladu Nového zákona byla teprve na počátku svého vývoje, držela věrně řecké předlohy a nepokoušela se o inovace. Těsnější vztah k řeckému originálu byl umožněn i analogickým staroslověnským systémem participií, který se utvářel právě pod vlivem řečtiny. Proti latině, která v době, kdy vznikal latinský překlad Nového zákona, stála už v pokročilé fázi svého vývoje, a proto do značné míry šla svou vlastní cestou, byla staroslověnština bezesporu jazykem na řečtině daleko závislejším.

2. VZTAH ŘEČTINY A LATINY

Z celkového počtu 75 latinských ablativů absolutních a 41 řeckých genitivů absolutních se vzájemně shoduje celkem 23 vazeb. Latina má proti řečtině navíc 52 ablativů absolutních. Velký počet ablativů absolutních, které nevznikly překladem genitivů absolutních, ale z velké části překladem participií spojitých, lze vysvětlit dvěma způsoby:

a) Latina, ač má tři druhy participií, ve vazbě absolutního participia užívá jen dvou z nich (part. prez. akt. a part. perf. pas., tedy ne part. fut.). Latinské part. prez. akt. odpovídá řeckému part. prez. akt. (příp. i perf. akt.); latinské part. perf. pas. odpovídá řeckému part. aor. pas. (a ovšem u deponentií řeckému part. akt. nebo media). Řečtina má pak navíc part. prez. med.-pas., aor. akt., aor. med., perf. akt., perf. med.-pas., fut. akt., fut. med. a fut. pas. II. a III. Další rozdíl mezi latinou a řečtinou je ten, že latinské part. prez. je pouze aktivní, part. perf. zase pouze pasivní, kdežto v řečtině každé z participií může být buď ve tvaru akt. a med.-pas., nebo dokonce akt., med. a pas. (v aor. a fut.). Latinské pasivum ovšem zejména u deponentií v sobě někdy zahrnuje i mediální význam.

V řeckém textu se většinou objevuje participium aktivního aoristu, které

latina překládá vzhledem k svým omezeným vyjadřovacím možnostem vlastně nejpřesněji právě ablativem absolutním s part. perf. pas., tj. převedením aktivní vazby do trpné konstrukce. (Zde se naskytá otázka, zda současně nedochází k částečnému sémantickému posunu. Např. srov. Rom. 8,3: *filio misso — υἱὸν πέμψας*.)

b) Ablativ absolutní se stal v pozdější latině oblíbeným vyjadřovacím prostředkem; jeho užívání se stalo daleko běžnější než v latině klasické. S tím souvisí, že ablativ absolutní může být v našem zkoumaném textu někdy i tam, kde bychom jej možná v klasické latině ani nečekali.

Naproti tomu v 18 jiných případech není řecký genitiv absolutní do latiny ablativem absolutním přeložen; to je způsobeno opět buď rozdíly v počtu a užití participií mezi latinou a řečtinou, anebo tím, že v latinské verzi je striktněji dodržováno pravidlo, podle něhož podmět absolutní participiální vazby nesmí plnit funkci dalšího větného členu, kdežto řečtina — jak už jsme zdůraznili při srovnání se staroslověnštinou — si zde počíná volněji.

Tyto závěry plynoucí z rozboru novozákonních textů plně potvrdilo i vzájemné srovnání paralelního řeckého a latinského textu Augustovy závěti (*Monumentum Ancyranum*), třebaže jde o text v obou verzích starší (zač. 1. stol. n. l.). I tu jsou latinským ablativem absolutním dosti často nahrazovány rozmanité řecké vyjadřovací prostředky jiného druhu (*participia spojitá, dativy a ústrojně dativní nebo předložkové vazby*).⁵

Obecně lze tedy shrnout, že vazba ablativu absolutního patřila v latině k oblíbeným syntaktickým konstrukcím a že jí bylo využíváno v bohatší míře než v řečtině nebo staroslověnštině. Z tohoto jejího širokého použití patrně plynou i značné možnosti sémantického odstínění, skryté zejména v jejím maximálně kondenzovaném charakteru, ale k serióznímu posouzení této otázky bude třeba ještě důkladněji prozkoumat frekvenci výskytu latinských absolutních participiálních vazeb u většího počtu latinských a řeckých autorů.

ABSOLUTE PARTICIPIAL CONSTRUCTIONS IN LATIN, OLD CHURCH SLAVONIC AND GREEK

The aim of this study is a comparison of absolute participial constructions in Latin, Old Church Slavonic and Greek. To this purpose the authors analysed three New Testament texts: St. Matthew's Gospel [5,23—16,29], The Acts of the Apostles [1—10] and St. Paul's Epistle to the Romans. The results are tabulated in numerical diagrams. They are based on:

- (i) a comparison of Greek and Old Church Slavonic,
- (ii) a comparison of Latin and Greek.

The results of the analyses are as follows. While Old Church Slavonic participial constructions show a great degree of dependence upon their Greek counterparts, the same constructions in Latin are much more independent (in many cases Latin creates an ablative absolute of its own). The cause of these differences may be explained by the differences in the grammatical structures of the examined languages. [The list of abbreviations used in the diagrams: Mat. — St. Matthew's Gospel; Apost. — The Acts of the Apostles; Rom. — St. Paul's Epistle to the Romans; L — Latin; S — Old Church Slavonic; Ř — Greek.]

Translated by Miroslav Jaroščík

⁵ Do počtu ablativů absolutních nepočítáme spojení typu „C. Pansa et A. Hirtio coss.“ (Mon. Anc. 1,4); jde o běžnou latinskou datovací formu a registrace takovéhoto obrátů by jednostranně zkreslovala statistické údaje.

